

Є.Ю.Колосінський,

Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ,
м. Чернівці

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, ЇЇ СУТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ

У статті дано визначення поняттю «глобалізації» з точки зору вітчизняних та зарубіжних вчених. Проаналізовано етапи розвитку та властивості даного поняття. Висвітлено бачення автора про вплив глобалізації на економічний розвиток підприємств в різних умовах функціонування.

This article renders the notion of "globalization" from the point of view of native and foreign scientists. The stages of its development and the inherent properties of the given notion are analyzed. The author represents the effect of the globalization on the economical development of enterprises under the different circumstances of its functioning.

Глобалізація й інтеграція світової економіки є двома найважливішими факторами, які визначають розвиток світового господарства на межі ХХІ століття. Одним з найвищих етапів глобалізації виступає глобалізація світового фінансового простору, яка є найбільш динамічною складовою загального процесу глобалізації та відіграє важливу роль у світовому розвитку.

Теорія та практика глобалізації почали бурхливо розвиватися з кінця 70-х років ХХ ст., коли виникла необхідність створення нового світогосподарського порядку. Значного поширення на той час набули ідеї неолібералізму, що зводилися до розширення індивідуальних свобод, обмеження державного втручання в господарське життя й орієнтації на ринок. При цьому неоліберальний проект економічного розвитку будувався на припущенні, що кожен суб'єкт соціально продуктивної агрегації зустрічається із сильним тиском убік перетворення в ізольований вузол, конкурентно конфронтуючий зі своїм зовнішнім оточенням. Саме таку геометрію світової економіки апологети неолібералізму вважають непорушною реальністю. Відповідно до цієї логіки тотальний ринок є єдиним середовищем, що може забезпечити ефективність і раціональність функціонування світової економіки.

Однак досить несуперечливі на рівні ідеалізованих схем неоліберальні ідеї виявилися не здатними ефективно проектувати себе в планетарному масштабі. Багато в чому це стало наслідком прагнення неолібералів представити економіку як граничне обґрунтування та пояснення всіх процесів, що

відбуваються у світі. Але на практиці замикання всього різноманіття суспільних відносин винятково на економіку виявилось дуже спрощеним.

Усвідомлення цього дало поштовх для розвитку інших підходів до проблеми глобалізації. Так, Р.Голінгсворт, А.Етціоні, М.Кастельс, А.Турен, П.Шміттер, В.Штрек, П.Уїтлі й інші представники відомої школи економічної соціології вивчають взаємозв'язок економіки з різними сферами громадського життя [3; 5; 8; 14; 20; 32; 33; 35]. Зокрема, ними здійснене багаторівневе структурування економічних систем; аналізується специфіка ринкових, ієрархічних та мережних організацій; досліджується значення культури та морального виміру економічної діяльності.

Р.Андергіл, П.Катценштайн, Р.Стаббс, С.Стрендж, Ф.Черні та інші зосереджують свою увагу на залежності тенденцій розвитку сучасного світового господарства від розвитку міждержавних політичних відносин [10; 18; 24; 30].

У працях Г.Гендерсона, Г.Дейлі, П.Екінса, Дж.Кобба, Р.Норгаарда йдеться про зростання руйнівного впливу господарської діяльності на навколишнє середовище та необхідність у зв'язку з цим спрямовувати більші зусилля на розв'язання глобальних екологічних проблем [6; 7; 16; 23].

І.Валлерстайн та його послідовники: Дж.Аррігі, Т.Гопкінс, Дж.Каспаріс, Ч.Чейз-Данн, – розглядають глобалізацію як взаємодію між системними змінними динамічної історичної системи – капіталістичної світ-економіки [1; 4; 17; 34].

Слід зазначити, що в сучасних дослідженнях ринок починає розглядатися вже не як фактор, здатний автоматично розв'язати всі проблеми економіки, що глобалізується, а лише як один із суспільно-економічних механізмів [32, с.255–282]. Все частіше вчені звертають увагу на негативні наслідки здійснених у багатьох країнах світу ринкових трансформацій: зниження темпів економічного розвитку, зростання державного боргу, скорочення внутрішнього ринку, ескалацію соціальних проблем тощо.

Наприкінці ХХ ст. дискусія навколо феномена глобалізації значно активізувалася. При цьому досить велика кількість західних учених не бачить ніякої альтернативи неоліберальній

глобалізації та зберігає вірність її ідеям, пророкуючи майбутній світовий економічний розквіт [22; 26; 29]. Але у низці досліджень з'явилася дуже критична оцінка глобалізації. Висловлювалися міркування про хижацький характер нового світового порядку [9], настання ери глобальної смуги [2], кінець лібералізму й демократії [21], можливість розвитку планетарної економічної кризи [19], провал проекту глобалізації [28], необхідність відмови від подальших спроб створити глобальну економіку [31]. Серйозні зрушення намітилися навіть у поглядах деяких неолібералів: вони почали казати про похмурі перспективи глобального світу, про несумісність демократії та неконтрольованого ринку, неузгодженість розвитку й зростання диференціації національних господарств [11; 15].

Незважаючи на песимістичні прогнози, вчені продовжують шукати засоби для вироблення ефективної економічної політики в нових умовах. Іде пошук найбільш дієвих форм сполучення державного регулювання та ринкових механізмів, дослідження факторів підвищення конкурентоспроможності країн; розробка нових методів макроекономічного регулювання економіки, зокрема руху капіталу; створення концепцій, заснованих на дотриманні принципів соціальної відповідальності кодексів поведінки великих міжнародних акторів.

Глобалізація, зокрема її фінансова складова, і як фактор, що впливає на неї, міжнародна фінансова інтеграція на сьогодні – недостатньо вивчені явища, тому дослідження у цій галузі дуже важливі та закономірно викликають великий теоретичний і практичний інтерес. Економіка України гостро відчуває потребу в капіталі, але становлення власного фінансового ринку у процесі переходу до ринкової економіки розпочалося лише з часу набуття країною незалежності, крім того, цей процес відбувається повільно, нерівномірно і суперечливо. Необхідний для української економіки капітал достатньою мірою є на світовому фінансовому ринку. І від того, наскільки швидко та якісно Україна буде інтегрована у світовий фінансовий простір, залежить її частка у світових фінансових потоках, обсягу залучених до економіки інвестицій, а відповідно й швидше досягнення потенційного рівня у виробничій та фінансовій сферах.

У російській науці також велика кількість фахівців приступили до осмислення різних аспектів глобальних процесів, але думки різних авторів далеко не завжди збігаються. Так, Е.Кочетов розглядає глобалізацію як “створення суспільних, і насамперед економічних, відносин, що забезпечують виживання й розвиток у руслі еволюції людини та природи” [43, с.110]. Інші вчені: О.Некlesa, В.Спиридонова, М.Чешков, М.Мойсеев, – кажуть про амбівалентність цього феномена [46; 54], про фундаментальний збій універсальної еволюції, який загрожує буттю людства як цілого [56], про нове середньовіччя та поступове затвердження режиму нового тоталітаризму [45].

Українські дослідники також зробили внесок у дослідження цього явища. Ю.М.Пахомов, О.Г.Білорус, Д.М.Лук'яненко та інші вітчизняні вчені у своїх працях виклали власне бачення причин і наслідків глобальних трансформацій, що відбуваються у сучасному світі, надали рекомендації щодо економічних стратегій на різних рівнях економіки [37; 38; 48; 49].

Можна зробити висновок, що закордонними та вітчизняними вченими проведена велика робота з дослідження глобалізації. Однак їхні теорії здебільшого концентруються на окремих проявах глобалізації, а кількість цих проявів зростає набагато швидше, ніж відбувається їх вивчення. Унаслідок цього розглянуті підходи при усій своїй обґрунтованості є фрагментарними, відображають феномен глобалізації неповною мірою, і їхня сума також не дає цілісного та вичерпного пояснення трансформацій, що відбуваються у світі.

У рамках зазначеного теоретичного підходу починати розгляд глобалізації необхідно з вивчення характеристик та особливостей світової економіки, оскільки вона є визначальним рівнем щодо глобалізації, акумулюючи в собі як її причини, так і наслідки.

Згідно з теорією еволюції складних систем світова економіка відноситься до надскладних об'єктів, які, за визначенням В.Стьопіна, становлять “людинорозмірні системи, що включають людину та її діяльність як складову частину” [55, с. 28]. Будучи самостійними виділеними утвореннями, ці об'єкти є дисипативними системами, тобто вони принциповим образом відкриті для зовнішнього світу й існують лише за рахунок специфічного обміну із середовищем. Непереборний зв'язок із

зовнішнім середовищем викликає постійний дрейф характеристик таких об'єктів, їхні якісні зміни. Останнє дозволяє говорити про те, що надскладні об'єкти перебувають у безперервному становленні, перетворенні в щось інше. А.Бевзенко зазначає, що процеси виникнення упорядкованості в таких системах підкоряються принципам: індетермінізму (нелінійного детермінізму), непередбачуваності, необоротності, варіативності, нетелеологічності, мультикаузальності [36, с. 52]. Світова економіка як система має три групи властивостей (рис. 1).

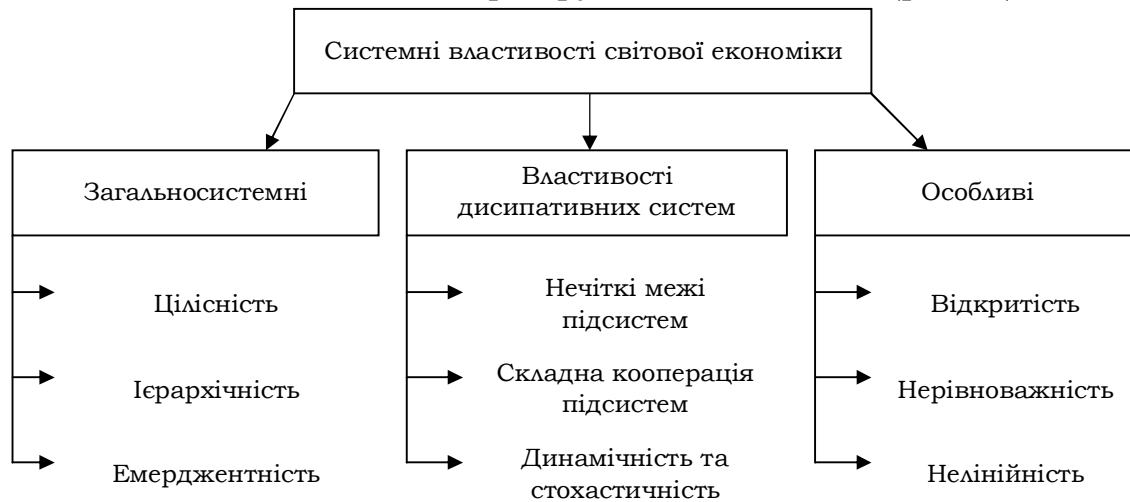

Рис. 1. Системні властивості світової економіки [13;27;36;47;51-53;55]

Цілісність виявляється в тім, що зміни в системі світової економіки викликають перетворення структури, зв'язків і поведінки економічних суб'єктів і навпаки. Ієрархічність світової економіки означає, що вона є підсистемою систем вищого порядку і кожен її компонент також є системою. Емерджентність – це наявність у системи властивостей, відсутніх у її елементів.

Відкритість означає обмін потоками речовини, інформації та енергії із зовнішнім середовищем. Нерівноважність припускає наявність обміну між елементами самої системи. Г.Ніколіс та І.Пригожин зауважують, що для підтримки нерівноважності система компенсує внутрішнє виробництво ентропії, що є мірою дезорганізації системи, відповідним потоком негативної ентропії, який надходить із середовища [47, с. 52]. Щоб зберегти умови свого існування, нерівноважна система має постійно здійснювати роботу. Це уможливляє для неї підвищення упорядкованості та організованості, відсутнє у рівноважних

систем. Як наслідок, така система може демонструвати особливий тип поведінки – самоорганізацію, тобто становлення нового цілого, утвореного складною, але узгодженою поведінкою складових елементів початкової системи.

Особливе значення має нелінійність, що порушує пропорційність між впливом на систему та змінами її стану. У нелінійній системі малі впливи можуть призводити до дуже великих наслідків, а великі – до зовсім незначних.

Підсистеми світової економіки мають нечіткі межі: той самий суб'єкт може брати участь у різних економічних процесах, бути елементом системи та зовнішнього середовища одночасно. У світовій економіці можлива кооперація економічних суб'єктів нижчого рівня один з одним, з економічними інститутами, а також кооперація інститутів між собою [42, с.25–26].

Динамічність системи означає зміну в часі її структури та параметрів під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, а стохастичність – неможливість розробити достовірний прогноз розвитку, оскільки, на думку Поппера, “точний і детальний календар соціальних подій є ідея самосуперечлива” [50, с.21].

У принципі, хоча колосальна кількість накопичених цивілізацією ресурсів і їхній перманентний перерозподіл усе ще забезпечують динамічну стійкість світової економічної системи, вона є досить уразливою, містячи в собі елементи хаотичності й випадковості. Це означає здатність системи до саморозвитку в найрізноманітніших напрямках: ускладнення, циклічний розвиток або самознищення.

Вибір шляху подальшої еволюції здійснюється в особливих точках – точках біфуркації – де відбувається розгалуження напрямів розвитку системи в момент її структурної перебудови внаслідок системних зрушень, коли система перестає притягатися попереднім стаціонарним станом і спрямовується до іншого. Ці зрушення є наслідками як змін середовища, так і власних можливостей системи та людської діяльності. Досягнення граничного значення ключових параметрів, що визначають поведінку системи (параметрів порядку), може різко змінювати картину стаціонарних станів, що притягають до себе систему. Деякий час вона перебуває у стані динамічного хаосу, що означає неконтрольовану й нестабільну поведінку, коли

кожна точка фазового простору є точкою біфуркації і кожен крок нелінійної динаміки пов'язаний з випадковим вибором із набору (завжди обмеженого) можливих варіантів. Згідно з [40, с. 8–9] нелінійність середовища при цьому є підставою, а критичне значення параметра порядку – умовою початку самоорганізації. Подвійна детермінація визначає виникнення флуктуації як діючої причини становлення нового цілого. У критичному нерівноважному стані на вибір одного з варіантів розвитку може вплинути мала випадкова дія.

Цей перехідний етап характеризує не просте руйнування сформованих структур, але ускладнення всього процесу, утворення нових зв'язків, зіткнення суперечливих процесів дезорганізації й організації, що призводить до активізації нових можливостей і залучення нових агентів [39, с. 94].

Оскільки істотною особливістю світової економіки є діяльність людей, що ставлять перед собою певні цілі та досягають їх, у суспільстві процеси спонтанної самоорганізації супроводжуються управлінням, а в управлінні завжди бере участь самоорганізація. У цьому полягає загальний для розвитку соціуму принцип єдності самоорганізації та управління. Роль і значення кожного з цих механізмів залежить від рівня розвитку соціуму та його складових – соціальних груп, класів і різних об'єднань [39, с. 92].

Отже, усе вищевказане в даній статті можна підсумувати таким чином:

1. Глобалізація – це процес і має усі властивості процесів. Вона може розвиватися нерівномірно: припинятися, прориватися на якісно новий рівень, при цьому справляючи різний вплив на окремих суб'єктів економічної діяльності;

2. У динаміці світової системи глобалізація є перехідним процесом, а отже, їй властиві: а) варіативність, розмаїття шляхів, форм, моделей, виявів просування до стану стабільності; б) структурна напруженість, чи навіть розхитування вихідних структур; в) опозиція неорганізованого та впорядкованого матеріалу, стихійності та програмованості змін; г) виникнення явищ, що поєднують риси протилежних тенденцій, аспектів, вимог [44, с. 201–202];

3. Процес глобалізації є об'єктивним, його, за словами

С.Долгова, “не можна зупинити або “скасувати”, тому що така імперативна вимога сучасного суспільства та науково-технічного прогресу” [41, с. 20];

4. Процес глобалізації піддається величезному впливу суб’єктивних сил: окремих держав, транснаціональних компаній, міжнародних інститутів. Поширеним є сприйняття глобалізації відповідно до дефініції Г.Кісінджера як “іншої назви для домінування США” [12, с. 1]. Через розповсюдження американо-англосаксонських стандартів бізнесу: корпоративної культури, принципів організації виробництва, збуту, стандартів фінансового обліку й звітності, торговельних законів і прав інтелектуальної власності, – глобалізація часто розглядається як “вестернізація” світової економіки.

У цілому процес глобалізації є безповоротнім процесом, який своєю присутністю і своїми властивостями впливає як на розвиток економіки кожної країни окремо, так і на світову економіку в цілому.

Список використаних джерел:

1. Arrighi G., Silver B.J., Ahmad I. Chaos and Governance in the Modern World System. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 1999. – 336 p.
2. Brzezinski Z. Out of Control: Global Turmoil on the Eve of the 21st Century. – N.Y.: Touchstone, 1995. – 256 p.
3. Castells M., The Information Age: Economy, Society and Culture, 3 vols. – Oxford: Blackwell Publishing. – V.1: The Rise of the Network Society – 1996. – 594 p.; V.2: The Power of Identity – 1997. – 560 p.; V.3: End of Millennium. – 1998. – 418 p.
4. Chase-Dunn Ch. Global Formation: Structures of the World Economy. – N.Y.: Basil Blackwell, 1989. – 419 p.
5. Contemporary Capitalism / Edited by Hollingsworth R. J. et al. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – 512 p.
6. Daly H., Cobb J. For the common good: redirecting the economy toward community, the environment, and a sustainable future. – Boston: Beacon Press. – 1994. – 534 p.
7. Ekins P. The Living Economy. – N.Y.: Routledge & Kegan Paul, 1986. – 418 p.
8. Etzioni A. The Moral Dimension: Toward a New Economic. – N.Y.: The Free Press, 1990. – 314 p.
9. Falk R. Predatory Globalization: A Critique. – Cambridge: Polity Press, 1999. – 224 p.
10. Finance and World Politics: Markets, Regimes and States in the Post-Hegemonic Era / Edited by Cerny P. – Aldershot: E. Elgar, 1995. – 256 p.
11. Gates J. Democracy at Risk: Rescuing Main Street from Wall Street. – Cambridge, Mass.: Perseus Books Group, 2001. – 432 p.
12. Gindin S. Social Justice and Globalization: Are they Compatible? // Monthly Review. – 2007. – Vol. 54, № 2. – P. 1–11.
13. Gleick J. Chaos: Making a New Science. – N.Y.: Penguin Books, 1988. – 368 p.
14. Governing Capitalist Economies / Edited by Hollingsworth J. R., Schmitter P., Streeck W. – N.Y.: Oxford University Press, 1994. – 316 p.
15. Gray J. The False Dawn: The Delusions of Global Capitalism. – N.Y.: The New Press, 2007. – 272 p.
16. Henderson H. Creating Alternative Futures: The End of Economics. – West Hartford, Conn.: Kumarian Press, 1996. – 418 p.
17. Hopkins T., Wallerstein I., Casparis J. The Age of Transition: Trajectory of the World-System, 1945-2025. – L.: Zed Books, 1996. – 256 p.
18. Katzenstein P. Corporatism and change: Austria, Switzerland, and the politics of industry. – Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1987. – 334 p.
19. Krugman P. The Return of Depression Economics. – N.Y.: W.W. Norton & Company, 2007. – 176 p.
20. Markets, Hierarchies and Networks: The Coordination of Social Life / Edited by Thompson G., Frances J., Levacic R., Mitchell J. – L.: Sage Publications Ltd, 1991. – 312 p.

21. Martin H.-P., Schumann H. The Global Trap: Globalization and the Assault on Prosperity and Democracy. – N.Y.: St. Martin's Press, 1997. – 269 p.
22. Micklethwait J., Wooldridge A. A Future Perfect: The Challenge and Hidden Promise of Globalization. – L.: Crown Business, 2007. – 416 p.
23. Norgaard R. Development Betrayed. – N.Y.: Routledge, 1994. – 296 p.
24. Political Economy and the Changing Global Order / Edited by Stubbs R., Underhill G. – N.Y.: St. Martin's Press, 1994. – 432 p.
25. Rodrik D. Has Globalization Gone Too Far? – Wash.: Institute for International Economics, 1997. – 128 p.
26. Rodrik D. The New Global Economy and Developing Countries: Making Openness Work. – Washington, D.C.: Overseas Development Council, 1998. – 168 p.
27. Rosen R. Anticipatory Systems. Philosophical, Mathematical & Methodological Foundations. – N.Y.: Free Press, 1985. – 436 p.
28. Rugman A. The End of Globalization: A New and Radical Analysis of Globalization and What it Means for Business. – N.Y.: American Management Association, 2001. – 237 p.
29. Schwartz P., Leyden P., Hyatt J. The Long Boom: A Vision for the Coming Age of Prosperity. – Cambridge, Mass.: Perseus Books Group, 2007. – 352 p.
30. Strange S. States and Markets: An Introduction to International Political Economy. – L.: Continuum International Publishing Group, 1994. – 272 p.
31. The Case Against the Global Economy and for a Turn Toward the Local / Edited by Mander J., Goldsmith E. – San Francisco: Sierra Club Books, 1997. – 560 p.
32. The Handbook of Economic Sociology. – Princeton NJ: Princeton University Press, 1995. – 848 p.
33. Touraine A. Critique of Modernity. – Oxford: Blackwell Publishers, 1995. – 416 p.
34. Wallerstein I. The Politics of the World-Economy: The States, the Movements, and the Civilizations. – Cambridge: Cambridge University Press, 1984. – 200 p.
35. Whitley R. Divergent Capitalisms: The Social Structuring and Change of Business Systems. – Oxford: Oxford University Press, 2007. – 312 p.
36. Бевзенко Л.Д. Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций / НАН Украины; Ин-т социологии. – К.: Ин-т соціології НАН України, 2007. – 438 с.
37. Білорус О.Г. Економічна система глобалізму. – К.:КНЕУ, 2007. – 360 с.
38. Глобализация и безопасность развития: Моногр. / Рук. авт. кол. и науч. ред. О.Г.Белорус; НАН Украины; Ин-т мир. экономики и межд. отношений; Киев. нац. экон. ун-т; Межд. ин-т глобалистики. – К., 2007. – 789 с.
39. Делокаров К.Х. Синергетика и динамика базовых смыслов // Синергетическая парадигма. Когнитивно-коммуникативные стратегии современного научного познания. – М.: Прогресс-Традиция, 2007. – С. 88–106.
40. Добронравова И.С. Причинность и целостность в синергетических образах мира // Практична філософія. – 2007. – №1. – С. 6–10.
41. Долгов С.И. Глобализация экономики: новое слово или новое явление? – М.: Экономика, 1998. – 215 с.
42. Концепции самоорганизации: становление нового образа научного мышления / Белкин П.Г., Герович В.А., Гороховская Е.А., Костюк В.Н. – М.: Наука, 1994. – 207 с.
43. Кочетов Э.Г. Глобалистика: Теория, методология, практика: Учеб. для вузов. – М.: НОРМА – ИНФРА-М, 2007. – 672 с.
44. Кримський С.Б. Запити філософських смислів. – К.: ПАРАПАН, 2007. – 240 с.
45. Моисеев Н.Н. Заслон средневековью. – М.: Тайдекс Ко, 2007. – 312 с.
46. Неклесса А.И. Геоэкономическая система мироустройства // Глобальное сообщество. Картография постсовременного мира. – М.: Восточная литература, 2007. – С. 323–348.
47. Николис Г., Пригожин И. Познание сложного. Введение / Пер. с англ. – М.: Мир, 1990. – 344 с.
48. Пахомов Ю.М., Лук'яненко Д.Г., Губський Б.В. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі. – К.: Україна, 1997. – 235 с.
49. Пахомов Ю.Н., Крымский С.Б., Павленко Ю.В. Пути и перепутья современной цивилизации. – К.: МДЦ, 1998. – 430 с.
50. Поппер К. Нищета историзма. – М.: Прогресс ВИА, 1993. – 187 с.
51. Постон Т., Стюарт Й. Теория катастроф и ее приложения / Пер. с англ. – М.: Мир, 1980. – 576 с.
52. Пригожин И., Стенгерс И. Время, хаос, квант. – М.: Прогресс, 1994. – 266 с.
53. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса / Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1986. – 432 с.
54. Спиридонова В.И. Амбивалентность глобализации // Полигнозис. – 2007. – №1. – С. 31–39.
55. Степин В.С. Наука // Новая философская энциклопедия. – М.: Мысль, 2001. – Т.3. – С. 23–28.
56. Чешков М.А. Глобализация: контуры рамочной концепции // Материалы постоянно действующего междисциплинарного семинара Клуба ученых “Глобальный мир”, 2001. – Вып. 6. – http://www.russiaglobalclub.com/gw_02_06a.htm.